

*Laisvės problema lietuvių egzilio tekstuose**Įvadas*

Kasdieniniame gyvenime laisvę suprantame įvairiai – kaip veiklos laisvę, sąžinės laisvę, kūrybos laisvę. Laisvė – tai, visų pirma, pasirinkimo galimybė žmogui ir tautai. Todėl žmonijoje ir vyksta laisvės realizavimo procesas. Žmogus save laiko laisvu tada, kai jam niekas netrukdo daryti tai, ką jis nori, ir niekas neverčia daryti to, ko nenori. Žmogus laisvas, kai žino, ką privalo daryti, ir kai žino, ką gali daryti. Laisvė žmogui – yra tarsi užduotis, kurią jis turi atlikti savo veiksmais, elgesiu. Kita vertus, laisvė negali likti be vertybių. Jos yra, tarsi, tikslas, o laisvė – tikslo siekimas. J. Girniui išėivio tautinio apsisprendimo klausimas tolygus laisvės klausimui. *Iš tikrųjų yra atėjęs metas save paliudyti – be iliuzijų, o kietos tikrovės akivaizdoje.*¹ Tik pripažindamas save, parodydamas kitiems, kas tu esi – gali jaustis laisvas.

Po II pasaulinio karo daug lietuvių buvo priversti palikti savo gimtąjį kraštą. Jie pateko į kitokią – laisvą aplinką, kurioje galėjo laisvai vystyti bei realizuoti savo idėjas. Kaip teigia A. Greimas, *išėję į tremties kelią, pasirinkę laisvę, mes uždarėme sau Edeno vartus, ir mūsų gyvenimas niekadus nebebus sapnas.*² Kita vertus, tik laisvas žmogus gali saugoti laisvę ir būti laisvo gyvenimo kūrėjas.³ Kai laisvės problema pagaliau išnyra jai dar neseniai visiškai abejinguose politiniuose ir religiniuose judėjimuose tie, kuriems laisvė jau nebėra problema, savo intelektualiniu uždaviniu pajunta laisvės impulso – jos šaltinių ir jos paskirties visuomenėje – analizę.⁴ Išėiviai, kalbėdami apie laisvę, kalbėjo apie Lietuvą, kaip valstybę, apie kūrybą, kaip nevaržomą vidinės žmogaus laisvės išraišką, bei laisvę, kaip žmogaus išsipareigojimą nuolat palaikyti laisvės siekį. Bet kuriuo atveju laisvės supratimas yra labai miglotas, ir jeigu norėtume įsigilinti į jos turinį, tai iš mūsų supratimo beveik nieko neliktų. Juk prieš reikalaudami asmens laisvės, mes turime padaryti prielaidą, kad kiekviena asmenybė jos siekia. Bet ar gali kiekvienas žmogus visada veikti laisvu noru. Pastarąjį teiginį paaiškina J. Girnius teigdamas, kad *kur yra laisvė, ten yra ir kova, nes visada tikrovė vienu laisvė yra ribojama kitu laisvės. Nėra absoliučios laisvės, tėra laisvė istoriškai duotoje situacijoje. Todėl visada istorijos laisvė susitinka su likimu, būtent su visu tuo, ką nulemia nebe mūsų valia, o kiti.*⁵

Todėl nenuostabu, kad išėiviai, atsidūrę laisvoje aplinkoje, sugrįžta prie svarstymų apie laisvę. Kaip vieną iš pamatinių visų kitų žmogaus laisvių išėiviai įvardija savojo krašto laisvę. Kaip J. Girnius teigia, *be savos valstybės tauta negali būti laisva. Valstybė yra ta organizacija, kuri įgalina tautą laisvai gyventi ir laisvai kurti tautinę kultūrą. Tautos laisvė – jos valstybinė nepriklausomybė.*⁶ Pats klausimas – ką darysime, kai grįšime buvo aktualus. Todėl ir stengtasi kurti valstybės laisvos ateities vizijas. Laisvės praradimą išėiviai suvokė, kaip laikiną – tikėjo, kad vėliau ar anksčiau Lietuva vėl bus nepriklausoma. Tik negalėjo nuspėti, kada tai įvyks. Todėl buvo stengiamasi plėtoti turimą kūrybinę laisvę – laisvos valstybės vizijos buvo perkeltos į kūrybos plotmę, stengiamasi išlaikyti ne tik savo tautiškumą, bet ir paruošti nepriklausomos Lietuvos pamatus.

Šios pastangos žmogaus, menininko bei valstybės laisvės siekyje turi savą istoriją. Todėl, manau, būtų įdomu pažvelgti į laisvės problemą egzilio kūryboje – kaip jie suvokė laisvę, kokiose dimensijose buvo operuojama laisvės sąvoka, koks jiems buvo valstybės ir laisvės santykis, kokį vaidmenį jie skiria sau patiems, siekiant Lietuvos nepriklausomybės. Pastarųjų problemų atskleidimas ir bus šio darbo uždaviniai.

¹ J. Girnius, *Raštai*, T. III, V., 1995, p. 218.

² A. Greimas, *Gyvenimas ir galvojimas*, V., 1998, p. 131.

³ Ten pat, p. 138.

⁴ V. Kavolis, *Ideologijų išsekimo amžiuje*, // *Metmenys*, 1965, nr. 10, p. 99 – 100.

⁵ J. Girnius, *Raštai*, T. III, V., 1995, p. 37.

⁶ J. Girnius, *Raštai*, T. III, V., 1995, p. 27.

Darbe analizuoju pirmosios kartos išeivių kūrybą – tai V. Kavolio⁷, V. Rastenio⁸, J. Girniaus⁹, A. Greimo¹⁰, V. Janavičiaus¹¹, A. Kasiulaičio, A. Štromo¹², K. Drungos¹³, A. P. Gureckio¹⁴, A. Maceinos¹⁵, A. Škėmos¹⁶, J. Meko¹⁷, A. T. Antanaičio¹⁸, J. Griniaus¹⁹, A. Mackaus²⁰, A. J. Stikloriaus²¹, F. Jucevičiaus²², A. Daugvydo, L. Šimučio²³ bei V. Trumpos²⁴ darbus. Toks autorių pasirinkimas yra daugiau nulemtas analizuojamos tematikos. Kita vertus prie tokio pasirinkimo prisidėjo ir tai, kad būtent pirmos kartos išeivijoje buvo jaučiamas ypatingas laisvės problemos aktualumas bei su tuo tiesiogiai susijęs jų produktyvumas, analizuojant tokio tipo problemas. Daugumos autorių darbe nagrinėti tik pavieniai straipsniai, būtent - A. P. Gureckio, A. Škėmos, A. T. Antanaičio, A. J. Stikloriaus, , F. Jucevičiaus, A. Daugvydo bei L. Šimučio. Likę autoriai skyrė kur kas daugiau laiko laisvės problematikai.

Žinant, kad Lietuvos kaip suverenios valstybės atstatymas, buvo viena iš pagrindinių išeivijos politinio gyvenimo sferų, diferencijuoti juos į katalikus, liberalus, vyresniąją ar jaunesniąją kartą, šiuo požiūriu nevertėtų, nes nežiūrint ideologinių ar kitokių pažiūrų visi sutarė bendru reikalu – valstybingumo būtinumu, o laisvos ateities vizijos, nebuvo tokios skirtingos ar prieštaraujančios viena kitai, dėl kurių būtų galėję kilti vienokių ar kitokių nesutarimų išeivijoje. Visas išeivijos dalis – katalikus, liberalus, visas kartas vienija laisvos Lietuvos idėja/ vizija. Valstybės nepriklausomybę jie laikė savo tikslu, o šiam tikslui pasiekti – puoselėjo valstybingumą savo gretose.²⁵ Lietuvos ateities svarstymai nebuvo ta tema, dėl kurios galėtų kilti konfliktai. Visi pritarė A. Štromo išsakytai minčiai, kad *apie jokią vidinę lietuvių tautos kapituliaciją prieš Tarybų Sąjungą negali būti nė kalbos. Nacionalinė nepriklausomybinė tautos politinė sąmonė niekur neišnyko.*²⁶ A. Greimui Lietuviškoji laisvės kova įgyja prasmės tik tuomet, kai lietuvis negali jos atskirti nuo kalvarijos, kuria visa žmonija eina į laisvę.²⁷

Tuo tarpu kalbėdami apie žmogaus, kaip individo laisvę, bei kūrybinę laisvę analizuojamų autorių mintys šiek tiek išsiskiria, bet daugiausiai jos papildo laisvės sąvokos apibrėžimą. Šiuo atveju galima išskirti J. Girnių, kuriam laisvės neatsiejama nuo tautiškumo, taigi ir visa kūryba yra paremta

---

⁷ V. Kavolis – JAV lietuvių sociologas, vienas iš buržuazinio liberalizmo antikomunistinės krypties ideologų.

⁸ V. Rastenis – teisininkas, žurnalistas, visuomenininkas, politikas.

⁹ J. Girnius – JAV lietuvių filosofas egzistencialistas, idealistas, dalyvavo antikomunistinėje propagandoje.

¹⁰ A. Greimas – Prancūzijos lietuvių kalbininkas, vienas semiotikos pradininkų, nuo 1965 m. Paryžiaus universiteto profesorius.

¹¹ V. Janavičius – rašytojas – prozininkas, po DP lageriu pasuko į Australiją.

¹² A. Štromas – teisininkas, išvalgus politikos mokslininkas, estetas, istorijoje ieškojo amžinųjų tiesų.

¹³ K. Drunga – Lietuvos pasipriešinimo sovietams ir nacių okupacinio režimo veikėjas, JAV lietuvių visuomeninis veikėjas.

¹⁴ A. P. Gureckis – teisininkas, ekonomistas, JAV lietuvių visuomeninis veikėjas.

¹⁵ A. Maceina – lietuvių katalikų filosofas. Filosofinės pažiūros artimos egzistencializmui ir katalikiškajam modernizmui, visuomeninės – klerikaliniam antikomunizmui.

¹⁶ A. Škėma – rašytojas, aktorius, režisierius, JAV lietuvių visuomeninis veikėjas.

¹⁷ J. Mekas – JAV lietuvių poetas, kinematografininkas.

¹⁸ A. T. Antanaitis – literatūros tyrinėtojas, vadovavo Čikagos lietuvių sceninio humoro ir satyros grupei *Antras kaimas*.

¹⁹ J. Grinius – lietuvių literatūrologas ir menotyrininkas. Dalyvavo antitarybinėje organizacijų veikloje, bendradarbiavo klerikalinėje spaudoje.

²⁰ A. Mackus – JAV lietuvių poetas, dalyvavo buržuazinių kultūrinių organizacijų veikloje.

²¹ A. J. Stiklorius – teisininkas, nuo 1957 m. VLIK'o vyriausias pirmininkas, atstovavo Mažosios Lietuvos lietuvių tarybai.

²² F. Jucevičius – kunigas, turėjo teologijos daktaro laipsnį, studijavo sociologiją.

²³ L. Šimutis – visuomenės veikėjas, publicistas, organizavo bendrą už laisvą Lietuvą kovojančių organizacijų lietuvių tarybą.

²⁴ V. Trumpa – istorikas, žurnalistas, JAV lietuvių visuomeninis veikėjas.

²⁵ J. A. Kasiulaitis, *Valstybingumas politinės emigracijos fone* // Aidai, 1968, Nr. 2, p. 30.

²⁶ A. Štromas, *Laisvės horizontai*, V., 2001, p. 216.

²⁷ A. Greimas, *Gyvenimas ir galvojimas*, V., 1998, p. 132.

tautinėmis idėjomis. Taip pat, iš analizuojamų autorių išsiskiria J. Mekas, kuriam laisvė yra tik didžiausiais siekis, kurio negalima pasiekti. V. Kavolis laisvę mato tiktai santykyje su visuomenė, su aplinka.

1. Laisvė – kas tai?

A. Greimas kelia sau klausimą – o ką gi vis dėlto reiškia būti laisvu žmogumi? Kaip reikėtų suprasti šią laisvę? Ypač tada, kai žmogaus ne tik galvosena, bet ir jausmai, ir pojūčiai yra nulemti dar kūdikystėje susidarytų kompleksų, šeimoje ir visuomenėje įgyto auklėjimo, ekonominės ir socialinės santvarkos. Į išsikeltus klausimus autorius randa sau atsakymą – *ar galima tada kalbėti apie laisvą galvojimą, apie nepriklausomą mintį, tai suprantant kitaip negu didelį nuoširdumo ilgesį, kaip norą aiškiai matyti.*²⁸ Laisvė – tai ne vien tik vakarietišku madų pamėgdžiojimas, o ir galimybė rinktis siūlomų kultūrinių vertybių, kultūrinių gyvenimo formų.²⁹ V. Kavoliui laisvė tėra sąlyga ištikimybės įsipareigojimams, kuriais žmogus apsibrėžia ir išbando, kas jis iš tikrųjų yra.³⁰ J. Mekui viena Bruklino laisvės diena gali būti šimtą/ kartų mažiau, negu viena Vilniaus/ nakties nelaisvė.³¹ A. Maceina į laisvės esmės klausimą atsako, kad tai esmiškai susijusi su asmeniu, sunkiai nusakoma, yra kiekvieno individo savastis, iš niekieno negauta ir niekam neperleidžiama.³² Laisvės „apibrėžtys“ paprastai esti arba grynai neigiamos, arba vien aprašomosios, nusakydamos tik sąlygas laisvei vykdyti (prievertos nebuvimas, galimybė rinktis,...), bet ne pačią jos esmę.³³ Šiam autoriui jau vien laisvės esmės klausimo kėlimas yra jos įrodymas.³⁴ Tuo tarpu A. Škėmai laisvė – tai ilgas bei nuolatinis ieškojimas, kurio tikslas ne visuomet randamas.

Jis spūstelėjo rankeną, ir durys prasivėrė.

Ir už jų buvo kitos durys.

Jis spūstelėjo rankeną, ir kitos durys prasivėrė.

Šitaip jis atidarė šimtą dvidešimt keturias duris.

Tada jis pavargo ir sukrito.

*„Už šimtas dvidešimt ketvirtųjų durų yra sodas,
jame ką tik išsiskleidė rožės“, galvojo jis,
snaudulingai mirdamas.*

*Už durų buvo durys.*³⁵

Ir vis dėlto, šiame jo eilėraštyje didelis optimizmas – nebūtina rasti laisvę, kad turėtum supratimą, o galbūt tik viziją kas ji yra. Jam pritaria ir J. Girnius teigdamas, kad žmogaus būti laisvė pakeičia galimybėmis, kurių realizavimas priklauso nuo jo paties. Būdamas laisvas, žmogus privalo pats realizuoti savo esmines galimybes ir šia prasme pats save sukurti.³⁶ Tačiau J. Mekas šį optimizmą jau praranda. Pagal jį, žmogus negali laisvės žinoti nei laisvės suprasti. *Jis neturi teisės kitus nelaisvės apkaltinti, ar apie kitų laivę kalbėti ir spręsti, kai jis pats yra pavirtęs į nieką, kai jo paties laisvės nusmukimas, idealų nusmukimas, tikrų emocijų superodinimas ir suliliputavimas yra taip toli nuėjęs.*³⁷ Ir galiausiai padaro išvadą, kad tie, kurie galvoja, kad jie esą laisvi, yra bailiai, niekadose neišdrįsę pasižiūrėti atvirai patys į savo vidų.³⁸

²⁸ A. Greimas, *Gyvenimas ir galvojimas*, V., 1998, p. 180.

²⁹ Ten pat, p. 206.

³⁰ V. Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias*, V., 2006, p. 95

³¹ V. Kavolis, *Žmogus istorijoje*, V., 1994, p. 94.

³² A. Maceina, *Dievas ir laisvė*, Chicago, 1985, p. 7.

³³ Ten pat, p. 5.

³⁴ Ten pat, p. 3.

³⁵ A. Škėma, *Jis spūstelėjo rankeną...*// Metmenys, 1960, Nr. 2, p. 60.

³⁶ J. Girnius, *Raštai*, T. III, V., 1995, p. 41.

³⁷ J. Mekas, *Aš, Amerika ir Lietuva*, //Metmenys, 1960, Nr. 2, p. 25.

³⁸ Ten pat, p. 29.

Tikra laisvė J. Girmiui gali būti tik ten, kur yra individualus apsisprendimas konkrečiu atveju. Bet ar tik tada žmogus laisvas? Apsisprendimas yra svarbus tik tuo atveju, kai sprendimas turi realią įtaką. Pastarasis teiginys ir yra laisvės sąlyga. Laisvė yra ne tik galimybė laisvai, niekieno neverčiamam kažką nuspręsti, bet kad šis sprendimas turėtų tikroviškumą, kad jis būtų jaučiamas realybėje, kad jis gali daryti įtaką ir kitiems.

Aš tau sakau, aš primenu:

*kad žmogaus gyvenimas yra melas, jeigu jo žodžiai
nėra veiksmų paliudyti;³⁹*

Laisvės kraštutinis – savivalė. Pastarąją nuo laisvės skiria vertybių sąmonė – laisvas yra tas apsisprendimas, kuriuo žmogus apsisprendžia vertės ir nevertės, o savivalė yra tas apsisprendimas, kurį nulemia akla valia.⁴⁰

Laisvės buvimą įrodo ir kultūros įvairialypumas – tai žmogaus kūrybinė laisvė. Žmogui suteikiama galimybė rinktis, abejoti tuo, kas yra primetama kitų. Jis turi galimybę pats kurti, pats surasti, taip apvaldydamas aplinką, kurioje gyvena ir išplėsdamas savo laisvės ribas. Laisvės principas atsiranda iš nepakartojamo žmogiškosios asmenybės originalumo.⁴¹ *Kiekvienam menui kurti pagrindinė sąlyga yra absoliuti laisvė.*⁴² Laisvu apsisprendimu žmogus suteikia daiktams vienokia ar kitokią prasmę, kurią perduoda kartą iš kartos. Visuomenė yra nevienalytė, nes kiekvienas žmogus, įgyvendindamas savo laisvę individualumui įgyvendinti, daro ją įvairialype. Tačiau tokiai kultūros įvairovei reikia ir atitinkamų sąlygų, o, anot analizuojamų autorių, demokratinė valstybės santvarka leidžia šiam įvairialypumui visuomenėje pasireikšti.

2. Kūrybinė laisvė

Rašytojo laisvė ir jo įsipareigojimas menui – tai dar viena problema, kurią analizuosiu. Visada egzistuoja menininko laisvės ir jo ribų problema. Rašytojas, kaip teigia J. Grinius, yra visuomenės dalis, kuriai ir skiriamas jo menas, todėl yra svarbu, kad menininkas, kaip visuomenės narys, turi prisiimti tam tikras pareigas. Laisvės problema šiuo atveju iškyla, kai menininkas nebenori būti tik visuomenės linksmintoju. Konfliktas vyksta dvejose dimensijose – būtent menininko arba rašytojo viduje, kol jis sutinka priimti visuomenės normas ir įsipareigojimus jai, bei tarp visuomenės ir menininko arba rašytojo, kai pastarasis išsilaisvina iš jam primestų normų. *Bet kada jis panorėdavo būti savarankiškas žmogus ir pats nuo savęs tarti visuomenei žodį, skirtingą nuo jos įsitikinimų ir skonio, kūrėjo laisvės problema nuaidėdavo viešumoje ir sukeldavo konfliktų ir ginčų.*⁴³ Tačiau J. Girmius, pagal kurį kultūrai tenka pats pagrindinis vaidmuo tautinėje akcijoje nukreiptoje nebe tiesiog į valstybės išlaisvinimą, o pačios tautinės gyvybės išsaugojimą, toks konfliktas būtų neįmanomas, kadangi menininkas yra savo visuomenės dalis, kuri jam ir suteikia laisvę.⁴⁴ Todėl konfliktas reikštų tiktai pačios laisvės neigimą. Laisvoje tautoje menininkas gali laisvai reikštis visa savo individualybe. *Tauta savo vienybę grindžia nebe spaudimu, o traukimu visais savo kultūriniais laimėjimais ir savo teikiama laisve visoj galimoj skirtybių įtampoj. Tuo būdu tauta darosi brangi kaip pati laisvė, nes ji iš tiesų sudaro laisvą erdvę visiems savo nariams, kiek jie besiskirtų vienur ar kitur, tuo ar kitu požiūriu.*⁴⁵

V. Kavolis žmogaus laisvėje išvelgia keletą aspektų – būtent, kai laisvė įgyjama per daug greitai, kai žmogus dar nepasiruošus ją turėti. Tuomet jis stengiasi pabėgti nuo jos, priimdamas autoritetų

³⁹ //Metmenys, p. 121.

⁴⁰ J. Girmius, *Laisvė ir likimas*, //Aidai, 1949, Nr. 24, p. 102.

⁴¹ *Valstybė ir demokratija*, // Aidai, 1955, Nr. 2, p. 9.

⁴² H. Radauskas, *Rašytojas egzilyje*, // Metmenys, 1965, nr. 9, p. 129.

⁴³ J. Grinius, *Rašytojo laisvė ir įsipareigojimai*, //Aidai, 1948, Nr.15, p. 248.

⁴⁴ J. Girmius, *Tautinės moralės pagrindų beiškant*, // Aidai, 1950, Nr. 2, p. 56.

⁴⁵ J. Girmius, *Raštai*, t. III, V., 1995, p. 43.

globą, arba prinesdamas savąjį autoritetą kitiems. Antrasis atvejis, ir pats idealiausias anot autoriaus, - kai žmogus turi tiek laisvės, kad galėtų pilnai patenkinti savo kūrybinius sugebėjimus.⁴⁶ Bet kai turima laisvė yra didesnė už jo kūrybinį pajėgumą, tada *jis laisvės perteklių pergyvena kaip bergždžią, galbūt, ir kaip grėsmingą savo jam statomais reikalavimais, kurių jis nepajėgia išpildyti.*⁴⁷ Kita vertus, jei laisvės yra mažiau nei žmogus turi kūrybinių galimybių, tada *laisvės trūkumas išgyvenamas kaip politinė, moralinė, religinė, ekonominė ar konvencijų priespauda.*⁴⁸ Kūrybinė laisvė – tai kiekvieno žmogaus individuali laisvė. Visuotinė laisvė nepriklauso nuo individo kūrybinio pajėgimo – jeigu taip būtų, tai jo kūrybos sunaikinimas reikštų absoliutinį laisvės neprasmingumą. Tačiau būtent kiekvieno žmogaus laisvė visumoje ir sudaro laisvės esmę.⁴⁹ *Žmogus pačia savo kūrybinės pastangos rimitimi paliudijo ir įrodė save; ir tame, kad žmogus kūrė, kad jisai turėjo šaltos aistros kurti, nors žinojo, kad mirs ir jis, ir jo kūryba, - glūdi laisvės prasmė.*⁵⁰ Žmogaus laisvės esmė ne jo darbuose, bet jo laisvame darbingume. Tačiau A. T. Antanaičiui kyla klausimas, ar laisvėje išbūjojęs lietuvis kultūrininkas gali didžiuotis dvasinėje vergovėje sukurtais meno vertybėmis?⁵¹ Autoriaus atsakymas į šį klausimą be abejonės tik teigiamas. Kita vertus A. Greimas, vertindamas Lietuvos kultūrą, pastato ją tarsi kokį privalomą egzaminą į laisvę, kurią kiekvienas turi traktuoti kaip kažkokią *Dieviškąją komediją*, kurią kiekvienas turi bandyti „kurti“. Užuoat buvus atmosfera, kurioje žmogus, kaip žuvis vandenyje, lengvai švaistosi, kultūra lietuviams atrodo lyg koks pagarbus altorius, prie kurio prisiartinti gali tik „profesionalai“.⁵²

J. Girnius išskiria dar vieną problemą menininko santykiuose su laisve – tai, kad menininkai arba rašytojai savo meną skiria ateinančioms kartoms, paniekina savo amžininkus. Kita vertus, tokį menininkų elgesį autorius vertina, kaip paprasčiausią dėmesio siekimą. Pastarąjį reiškini vertina neigiamai, kadangi visuomenė, kaltindama kūrėjus reiškiamu abejingumu jiems, nosisuka nuo menininkų. Taip *pasilikę vieni pažangieji menininkai, poetai ir rašytojai neretai skurdo, kankinosi, pasinešė į formalizmą, į mažai vaisingus abstrakčius eksperimentus, o visuomenė atsiliko, atbuko, tenkinosi šunmeniu, arba maitinosi smulkių poetų ir rašytojų konvencionalike pramogine literatūra.*⁵³ Tačiau sukrėsti didelių nelaimių (pvz.: II Pasaulinis karas) menininkai ir visuomenė susivienija, jaučia vienas antrojo poreikį – *tie smulkieji mados raštininkai, kurie anksčiau pataikavo suburžuazėjusiai visuomenei, ėmė lengvai šliaužioti naujiems viešpačiams – okupantams.*⁵⁴ Aplinkybių verčiami, visuomenė susivienija su savo menininkais, ir kaip teigia autorius, netgi išrenka juos į laisvės kovos vadovavimui. Kita vertus, tokiais atvejais pasikeičia ir pačių rašytojų bei poetų nuostatos – jie pamiršta individualizmą ir pradeda rašyti bendresnėmis, visiems aktualiomis temomis. Laisvas rašytojas ar poetas gali reikšti tik savo mintis, jausmus. Kai jis pradeda pataikauti minioms – jis tampa tikrai politiniu įrankiu siekiant savo tikslų. V. Trumpai menininko išipareigojimas atsispindi nemelavime sau ir neapgaudinėjant kitų. Toks turėtų būti laisvės siekis ir kova prieš priespaudą.⁵⁵

Laisvės problema yra tapusi pagrindine politikos ryšiu su žmogumi nustatymui problema, nes nuo jos išsprendimo, kaip teigia autorius, priklauso ir paties žmogaus supratimas.⁵⁶ *Niekas kitas neskiria žmogaus nuo gyvulio, kaip tik laisvė*⁵⁷, kadangi gyvuliui nekyla klausimas dėl jo laisvės – ar jis turi ją ar ne jam nesudaro esminės problemos. Jis nesistengia keisti aplinkos, kad įgytų laisvę (jeigu jos

⁴⁶ V. Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias*, V., 2006, p. 255.

⁴⁷ Ten pat, p. 256.

⁴⁸ V. Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias*, V., 2006, p. 256.

⁴⁹ Ten pat, p. 258.

⁵⁰ Ten pat, p. 258.

⁵¹ A. T. Antanaitis, *Laisvoji ir pavergtoji dvasia*, // Akiračiai, 1974, Nr. 7, p. 10.

⁵² A. Greimas, *Gyvenimas ir galvojimas*, V., 1998, p. 194.

⁵³ J. Grinius, *Rašytojo laisvė ir išipareigojimai*, // Aidai, 1948, Nr. 15, p. 248.

⁵⁴ Ten pat, p. 248.

⁵⁵ V. Trumpa, *Intelektualinis baikštumas sovietijoje ir Lietuvoje*, // Metmenys, 1959, Nr. 1, p. 104.

⁵⁶ V. Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias*, V., 2006, p. 238.

⁵⁷ Ten pat, p. 238.

neturi), bet stengiasi nusikratyti aplinkos suvaržymų, kad patenkintų savo prigimtį. Toks instinktinio nevaržomumo siekis atsiranda tikrai tada, kuomet aplinka susikerta su prigimtimi. Žmogui laisvės siekis yra nuolatinė būseną. *Laisvės siekimas žmoguje nusikreipia tiek prieš aplinką, tiek prieš prigimtį.*⁵⁸ Žmogaus laisvės siekimas – tai niekieno nepriverstas įsipareigojimas. Tačiau šie įsipareigojimai padeda žmogui realizuoti save. Šiam teiginiui pritaria ir A. Mackus – *mes dažnai tebevykdome žmogaus ir žemės meilės savanorišką prievolę.*⁵⁹

Pagal komunistus, meno kūrinys yra juo galingesnis, juo jis yra begalinių masių aidas.⁶⁰ Tuomet ir rašytojo ar poeto laisvė visiškai priklauso nuo minios – tik ji jam gali duoti laisvę. Komunizmas, anot autoriaus, riboja laisvę kūryboje – ji tampa labai ribota, nes vis tiek visa istorija ir visa kultūra pasuks link proletariato ar komunistų partijos istorijos. *Komunistai reikalauja iš rašytojo griežto atsidavimo komunistinei tarnybai ir smerkia kiekvieną kitokią rašytojo bei menininko laisvę, kaip pragaištingą.*⁶¹ Apie likusių Lietuvoje kūrybinę laisvę V. Trumpa atsiliepią kaip apie tiesos ir minties laisvės ieškotojus, kurie šiandien vėl, kaip tiek daug kartų anksčiau, stovi ties kryžkele, ties kuria jie neturi laisvo pasirinkimo.⁶² Jam su laisvės nebuvimu asocijuojasi uždara visuomenė ir gerai integruota, tokia kaip Sovietinė visuomenė. *Tokioje visuomenėje ne tik kiekvienam pasakoma, ko jis negali daryti, bet – ir tai daug svarbiau – ir ką jis turi daryti.*⁶³ Bet koks pokytis joje žmonėms kelia baimę, prieštaravimus. Tačiau tokioje visuomenėje visiškai nėra vietos kūrybai, nes kiekviena kūryba iš esmės yra revoliucinis veiksmas. Kūryba nepripažįsta jokio autoriteto, nes jai visų pirma reikalinga laisvė. Gal ne konkreti šios dienos laisvė, bet ilgėjimasis ir siekimas nežinomos didžiosios laisvės. Ji bijo kūrybos, nes ji bijo laisvės.⁶⁴ Bet ar pakanka skirtos veiksmų laisvės tam, kad keistume savo gyvenimą ir likimą?

Komunistinis režimas ir egzistencialistinę kūrybą vertina neigiamai, kadangi pastarojo, ypač ateistinės srovės, yra savo nuotaika pesimistai. Tuo tarpu komunistai propagavo optimizmą kūryboje, kadangi jie tiki geresne ateitimi bei idealia žmonijos socialine santvarka. Be to, egzistencialistų kūrybos pagrindas – žmogus, kaip individas, kuris ir sprendžia savo būti – komunistams taip pat nepriimtinas. Jiems būties pagrindas – medžiaga, žmogaus, kaip kolektyvinės būtybės, būti apsprendžia materializmas, t.y. žmogus yra vertas tiek, kiek jis naudingas kolektyvui. Egzistencialistams, kalbantiems būtent apie vidinę žmogaus ir jo apsisprendimo laisvę konkrečioje situacijoje, pats svarbiausias žmogaus būties bruožas yra laisvė, kurios ribos nėra apibrėžtos. *Laisvas žmogus kiekvieną momentą yra angažuotas, įpareigotas laisvai pats apsispręsti, o žmogaus veiksmų apsisprendimas, atėjęs iš šalies, iš kokio nors kolektyvo, ar kokios nors kitos anoniminės jėgos, yra neautentiškas, netikras.*⁶⁵ Kita vertus, anot autoriaus, beribė laisvė neegzistuoja – ribos atsiranda ten, kur yra sąžinė ir etika. *Taigi, rašytojas ir apskritai menininkas yra laisvas ir drauge įsipareigojęs, įsipareigojęs savo sąžinei ir tam objektyviam gėriui.*⁶⁶

Autoritarizme, kuris remiasi visišku pavaldinių paklusnumu vieno asmens valdžiai, menininkas neturi nei pasirinkimo „problemos“, nei įsipareigojimo prievolės. Šioje sistemoje viskas išreiškiama viena ideologine kryptimi. Visiems kitiems belieka tik nusilenkti. Jie yra įpareigoti šios tariamos laisvės. Anot V. Kavolio, ir pati autoritarinė asmenybė taip valdomoje valstybėje yra įpareigota savo „absoliučios tiesos“.⁶⁷

⁵⁸ Ten pat, p. 239.

⁵⁹ A. Mackus, *Ties nepriklausomybe ir ties žemėn neįaugusia karta*, 1960, Nr. 2, p. 12.

⁶⁰ J. Grinius, *Rašytojo laisvė ir įsipareigojimai*, //Aidai, 1948, Nr.15, p. 249.

⁶¹ Ten pat, p. 249.

⁶² V. Trumpa, *Intelektualinis baikštumas sovietijoje ir Lietuvoje*, //Metmenys, 1959, Nr. 1, p. 107.

⁶³ Ten pat, p. 95.

⁶⁴ V. Trumpa, *Intelektualinis baikštumas sovietijoje ir Lietuvoje*, //Metmenys, 1959, Nr. 1, p. 97 – 99.

⁶⁵ J. Grinius, *Rašytojo laisvė ir įsipareigojimai*, //Aidai, 1948, Nr.15, p. 251.

⁶⁶ Ten pat, p. 252.

⁶⁷ V. Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias*, V., 2006, p. 207.

Materialistinis fatalizmas linkęs neigti laisvę. Jiems, tikintiems, kad viskas pasaulyje yra išlanksto nulemta antgamtinių jėgų, likimas buvo svarbiausias. Likimo pagrindu jie laikė gamtą. Tačiau dabarties fatalistai, išskeldami likimu istoriją, nėra neišvengiamai verčiami paneigti laisvę. Ji greičiau jau tampa praeities sutelkimu į dabartį, kuri sudaro pagrindą ieškoti kelio į ateitį.⁶⁸ Dabarties filosofai, kaip teigia J. Girnius, stengiasi surasti žmogaus individualumą, kurio ieškoma laisvėje. Likimo ir laisvės vienybės pagrindas, pagal juos, yra istoriją – likimas žmogui yra istorija, kiek ji yra praeitis, o istorija žmogui yra laisvės sąlyga, kuri virsta pagrindu ateities lėmimui. *Istorinė situacija ir yra šitos likimo ir laisvės vienybės išraiška – atsistoja prieš likimą laisva būtybe.*⁶⁹

Ir vis dėlto, vien tik savos kultūros išlaikymas, jos tobulėjimas neišlaisvins valstybės. Ir kaip teigia J. Girnius, tokios misijos patikėjimas kultūrai *ne tik nuoseklu, bet ir teisu: politinėje išlaisvinimo akcijoje mūsų kultūra neturi jokios lemiamos reikšmės.*⁷⁰ Juk ne dėl to, kad Lietuvos kultūra būtų prastesnė už kažką ar geresnė, prarado nepriklausomybę, taigi ne dėl kultūros „pagerėjimo“ Lietuva atgus nepriklausomybę.

3. Pasvarstymai apie valstybės laisvę

Laisvė – ne visada reiškia visų laisvę. Laisvė – tai ne vien tik tolerancija bei supratimas, kad ne visur ir ne visų vienoda padėtis. A. Greimas mano, kad toks laisvės supratimas tuo metu jau nebeatitinka savo turinio, nes *laisvė – tai jau nebe tolerancija, o kova už tiesą, tiesą pirmiausiai sau pačiam, o paskui kitiems.*⁷¹ Arba, kaip teigia V. Janavičius, *gyvendami įsitikinime, kad tik kiti mums laisvę gali atimti, lygiai, kaip ir ją gražinti, mes daromės neatsakovingi. Laisvė turi būti išauginta, kad taptų palaiminta, vaisius nešanti.*⁷² Kita vertus V. Kavolis teigia, kad neturėtų rūpėti tiktai savos laisvės siekis ar jos turėjimas, nes *pati laisvės kova gali būti moraliniu provincializmu užnuodyta, kai užmirštama, jog visi turi atsakomybę už visų laisvę kovoti.*⁷³ Kaip teigia F. Jucevičius, tikėti laisve, ją ginti, ją užtikrinti sau ir kitiems yra svarbiausiai laisvės išpažinimo aspektai. *Mes nesuvokiame, ką reiškia mylėti laisvę. Apskritai, ar mes neturime sukūrę savo rūšies mitą apie meilę laisvei?*⁷⁴ Mylėti laisvę – tai kur kas daugiau negu mirti už savo tėvynę. Laisvė – tai ne tik džiaugsmas turint ją, bet ir pastangos, kad ir kiti galėtų turėti laisvę.

Niekas negali paneigti, kad kiekvienas turime teisę į laisvę – kaip visi žmonės turi teisę į laisvę, taip visos tautos turi teisę laisvai gyventi.⁷⁵ Laisvė negali būti vien tik stipresniųjų bei didesniųjų išskirtinė savybė. Autorius nenori susitaikyti su mintimi, kad *tada, kada kalbama apie grėsmę „laisvajam pasauliui“, teturima mintyje save pačius, o apie pavergtuosius tylima, jų laisve nesisielojama. Ne tik genocidas yra mūsų amžiaus gėda! Lygi gėda yra ir „laisvu“ besivadinančiojo pasaulio tyła – užmerkimas akių (drauge ir sąžinių) prieš šį genocidą.*⁷⁶ Šiai idėjai pritaria ir A. Greimas. Jo nuomone, negalima nesigėdijant vartoti „Laisvės“ sąvoką, kai vardan laisvės žudomi žmonės, statomos imperijos, ginamos anglių kasyklos, kur neleidžiama žmogui net laisvai numirti.⁷⁷ Kita vertus, laisvė nelygi laisvei – išėivijos svarstymuose galima išskirti dvi pagrindines laisvės vartojimo sąvokas, tai individo laisvė, kaip laisvo, nevaržomo veikimo galimybė, bei valstybės laisvė. A Daugvydo svarstymuose apie dvi laisves būtent ir išskiriamos šios rūšys – tai asmens ir valstybės

⁶⁸ J. Girnius, *Laisvė ir likimas*, //Aidai, 1949, Nr. 24, p. 98.

⁶⁹ Ten pat, p. 98.

⁷⁰ J. Girnius, *Tautinės moralės pagrindų beiškant*, // Aidai, 1950, Nr. 2, p. 56.

⁷¹ A. Greimas, *Gyvenimas ir galvojimas*, V., 1998, p. 180.

⁷² V. Janavičius, *Rašytojas egzilyje. Ir laisvė yra našta*, //Metmenys, 1965, Nr. 9, p. 120.

⁷³ V. Kavolis, *Šiandieninė pažangumo reikšmė*, //Metmenys, 1964, Nr. 8, p. 37.

⁷⁴ F. Jucevičius, *Lietuviškosios buities mitai*, // Ateitis, 1966, Nr. 4, p. 82.

⁷⁵ J. Girnius, *Raštai*, T. III, V., 1995, p. 27.

⁷⁶ Ten pat, p. 27.

⁷⁷ A. Greimas, *Gyvenimas ir galvojimas*, V., 1998, p. 131.

laisvė. Autorius nenoriai sutinka, kad asmens laisvė yra svarbiau, kai tuo metu valstybė laisvės neturi, tačiau *jei norime laisvės problemą spręsti ne asmens, o tautos požiūriu tai šis principas negali būt taikomas visuotiniu požiūriu.*⁷⁸ Bėgimas į užsienį, kaip teigia autorius, kaip vienos mažesnė blogybės pasirinkimą ne visuomet yra pats geriausias. Toks poelgis suteikia tik tam asmeniui laisvę bei ekonominę gerovę, tačiau pačiai tautai tai yra žalinga – jie ją silpnina. Bėgimas pateisinamas tik tuo atveju, kai priešingu atveju gresia trėmimai ar dar blogiau.

Žmogaus laisvė neatsiejama nuo valstybės laisvės. Bent jau tuo tikras straipsnio *Valstybė ir demokratija* autorius.⁷⁹ Kadangi tik demokratinėje valstybėje laisvė yra užtikrinama ne tik kai kuriems gyventojų sluoksniams, bet visiems. *Kas kitų laisvę neigia, tas pats nustoja teisės į savo laisvę.*⁸⁰ Demokratija yra tas veiksnys, kuris gina, ir tas pagrindas, ant kurio stovi visos kitos laisvės rūšys, kaip sąžinės, tikėjimo ir kitos. *Įsitikinimų laisvė be laisvės juos reikšti nebūtų fariziejinis laisvės paneigimas.*⁸¹ A. Maceina mano, kad laisvė pati savaime yra neiginys – ji nieko neverčia. Todėl ir demokratija virsta neiginiu, kadangi ji teikia laisvę, bet neteikia jokio turinio: ši turinį turi susirasti bei pasigaminti kiekvienas pats sau. Demokratija, anot autoriaus, yra bendruomeninis valdymas, todėl visi joje dirba bendram labui. Bendruomeniškai valdyti reiškia veikti bendrai laisvei, stipriai aprėžiant savą laisvę. Kadangi žmogaus laisvė netolygi valstybės laisvei, tai *dvi neapibrėžtos laisvės negali sutilti toje pačioje erdvėje: kas nori sava laisvei turėti visą erdvę, pavergia sau savo artimą, prazudydamas galop ir patį save. Dvi laisvės gali sugyventi toje pačioje erdvėje tik tada, kai jos viena kitą savarankiškai apsirėžia viena kitos labui. Betgi savos laisvės aprėžimas laisvu apsisprendimu reikalauja nepaprastai aukšto dvasinio ir dorinio subrendimo.*⁸² Tokią visuomenę A. Maceina mato tiktai demokratinėje valstybėje. Todėl autoriui tobuliausia valdymo forma ir yra demokratija, nes ji paremta žmogaus idealais kai sava laisvė aukojama dėl kitų laisvės.

K. Drungai svarstymai apie Lietuvos laisvę taip pat aktualūs. Kaip teigia autorius, *Lietuvos okupacijos faktas yra pastatęs mūsų pavergtą tautą vėl į tūkstantmetės žmonijos kovos dėl laisvės priešakinį frontą, ir todėl identifikavimasis su sava tauta jos laisvės kovoje yra visų svarstymų bei ieškojimų pagrindas.*⁸³ A. Štomas teigia, kad viltys dėl valstybės nepriklausomybės turėtų būti sukoncentruotos į tą valandą, kai Maskva pagaliau nustos būti komunistinė bei tarybinė. Tik esant tokioms aplinkybėms Lietuva bus laisva. *Ji (nepriklausomybė – E. K.) ateis nepriklausomai nuo to, ar skatinsime jį smurto ir kitais pogrindinio pobūdžio organizuotais pasipriešinimo veiksmais.*⁸⁴ Kadangi, kaip teigia autorius, tarybų valdžia pasmerkta žlugti pagal savo vidinės raidos dėsnius.⁸⁵ Todėl išėivija jau dabar privalo pasiūlyti kraštui jo politinės ateities pagrindus ir variantus.⁸⁶ Šiai idėjai pritarė absoliuti išėivijos dauguma. Taip pat ir A. Gureckas, kurio nuomone, jei dabar visa tauta, tėvynėje ir emigracijoje sutartų ir pasinaudotų ta teise, kuri numatoma Sovietų Sąjungos konstitucijoje, tautoms laisvai iš jos išstoti, tai rusams dabar keblu būtų jį užspausti.⁸⁷ V. Rastenis, kuriam politinės kovos nebuvo priimtinos, Lietuvos laisvinimo kelyje pirmiausiai pasisakė, kad viena iš svarbiausių išėivijos užduočių yra išlaikyti Lietuvos vardą tarptautinėje arenoje. Taip pat manė esant reikalinga nuolat priminti pasauliui apie Lietuvos daromas skriaudas. *Svarbiausias laisvinimo darbo profilis, kaip teigia A. Štomas, glūdi tinkamame mūsų pasiruošime naujam, laisvam rytojui. Krašte privalome daryti viską, kas įmanoma, kad išsaugotume tam rytojui optimalios būklės tautos*

⁷⁸ A. Daugvydas, *Laivė ir tėvynė*, // Akiračiai, 1971, Nr. 2, p. 11.

⁷⁹ *Valstybė ir demokratija*, // Aidai, 1955, Nr. 2, p. 8.

⁸⁰ *Ten pat*, p. 8.

⁸¹ *Ten pat*, p. 8.

⁸² Lietuvių lankymasi į pavergtą kraštą ir jų nauda tautai: pašnekesys su dr. A. Maceina, // *Į laisvę*, 1968 Nr. 6, p. 56 – 57.

⁸³ K. Drunga, *Trečioji jėga? Santykiavimas su okupuota Lietuva?* // *Metmenys*, 1963, nr. 6, p. 163.

⁸⁴ A. Štomas, *Laisvės horizontai*, V., 2001, p. 136.

⁸⁵ *Ten pat*, p. 135.

⁸⁶ *Ten pat*, p. 229.

⁸⁷ P. Gureckas, Algimantas *laisvės kovos metodiką peržiūrint* // *Metmenys*. 1965, Nr. 10, p. 144.

kūnq. O išeivijoje turėtumėte, mano supratimu, paruošti tautai naujus dvasinės bei socialinės – politinės egzistencijos laisvės pagrindus.⁸⁸ Kita vertus V. Rastenis prieštarauja šiam išeivijos pastangų suabsoliutinimui teigdamas, kad mes (išeiviai – E. K.) nesam Lietuvos laisvintojai, o tik išlaisvinimo pastangų dalyviai.⁸⁹ V. Janavičius Lietuvos laisvinimo kovoje išvelgia dar ir šiek tiek kitokį aspektą: ne tik visų – išeivių ir likusiųjų okupuotoje Lietuvoje laisvės siekį, bet ir šio siekio įvardijimą atitinkančia turinį sąvoka - *niekas kitas, tik mes patys sau laisvę išsikovosime. Paskutiniojo žodžio aš nenaudočiau. Per daug jis nusitrynęs, apčiupinėtas, suklastotas... Vietoj jo reikia sakyti – gyvendinsime, užauginsime.*⁹⁰ Sąvokos aliuzijos su organine kilme tik dar labiau paryškina tikslo svarbą: kažką užauginti yra ne vienos dienos darbas – tam reikia ne tik pastangų, bet ir tikslo siekiančių vienybės. Šiuo atveju tikslas – laisvė.

K. Drunga išvelgia ir Lietuvos kaip nepriklausomos socialistinės valstybės pripažinimo galimybes.⁹¹ Tačiau J. A. Stiklorius visgi teigia, jog beveik visi išeiviai buvo vienos nuomonės, kad *geriausia forma pagrindiniams tautos interesams apsaugoti yra nepriklausoma, suvereni valstybė.*⁹² Savotišką tokios valstybės modelį yra sukūręs A. Štomas, kuris Lietuvos ateities vizijas (nors šie punktai atspindi labiau Lietuvoje gyvenančių lietuvių norus, tačiau reikia manyti, kad išeiviams jie irgi turėjo būti priimtini) – laisva, nepriklausoma Lietuvos valstybė etnografiškai pagrįstose sienose, politinė, visuomeninė bei ūkinė krašto santvarka, atitinkanti lietuvių tautos interesus bei istorines tradicijas, o taip pat ir įgalinanti pasireikšti individualią bei grupinę iniciatyvą ūkio, visuomenės bei politikos gyvenime, betarpiški, savarankiški ir galimai gausesni politiniai, ūkiniai, kultūriniai bei asmeniniai ryšiai su Vakarų pasauliu, kompaktinės tautinės visuomenės atstatymas bei jos struktūros visokeriopa konsolidacija. Taip pat rusifikacijos bei kitokių asimiliacinių tendencijų eliminavimas, kūrybinės, kultūrinės bei religinės laisvės užtikrinimas.⁹³ Tai, kad Lietuva, negalės egzistuoti izoliavusi save iš Rytų Europos konteksto ir, kad mažos tautos negali būti visiškai nepriklausomos ir atsiribojusios nuo išorės suvokė ir V. Rastenis, kurio žodžiais tariant – *mažos valstybės nepriklausomybė yra reliatyvi, nes absoliuti nepriklausomybė įmanoma tik absoliučioj izoliacijoje, Lietuvos vidaus santvarka negali būti sprendžiama, visai neatsižvelgiant bendros Rytų Europos situacijos.*⁹⁴

Laisvam rytojui, anot A. Štomo, reikia ruoštis iš anksto. Šiuo metu reikia daryti viską, kas tik galima, kad Lietuvoje pasilikę geriau pažintų išeivijos veikėjus, o išeiviai – Lietuvoje pasilikusiuosius. *Literatūros bei spaudos įvežimas į kraštą, tinkamai organizuotos radijo laidos, palaikymas nuolatinių, intensyvių ryšių tarp atvykstančių pavišėti į Tėvynę išeivių ir mūsų žmonių krašte. Tokio prasidedančio dialogo tarp krašto ir išeivijos, tokio darbo pagrindais tautos kūnas sugebės laisvės valandą organiškai susijungti su savo puoselėjamaisiais išeivijoje protu bei siela ir įgys per tai reikiamą vientisumą bei tinkamą turinį.*⁹⁵ V. Rastenio manymu po sovietinės imperijos žlugimo Europoje turėtų susikurti naujo tipo valstybių sąjunga, įgalinanti tautas gyventi savarankiškai, bet tuo pačiu metu ir savitarpinėje priklausomybėje.⁹⁶ Tuomet savaime iškyla klausimas dėl išeivijos ir Lietuvoje likusiųjų tarpusavio ryšio. Išeivių laisvės siekis yra neatsiejamas nuo ryšio su savu kraštu jautimo bei to ryšio stiprumo. Kiekvienas žmogus individualiai nusprendžia koks ryšys turi jį sieti su tėvyne – ar jis turėtų būti stiprus, ar tik vos apčiuopiamas. A. Štomas yra įsitikinęs, kad išeivija privalo palaikyti ryšius su savo kraštu, stiprinti jo politinę mintį. Stiprinti visais

⁸⁸ A. Štomas, *Laisvės horizontai*, V., 2001, p. 136.

⁸⁹ V. Rastenis, *Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos*, V., 2004, p. 349.

⁹⁰ V. Janavičius, *Rašytojas egzilyje. Ir laisvė yra našta*, //Metmenys, 1965, Nr. 9, p. 121.

⁹¹ K. Drunga *Naujų kelių į nepriklausomybę svarstymai* // Metmenys. 1965, Nr. 10, p. 147.

⁹² A. J. Stiklorius, *Būsimoji Lietuvai*// Aidai. 1983. Nr. 2. P. 81.

⁹³ A. Štomas, *Laisvės horizontai*, V., 2001, p. 92 – 93.

⁹⁴ V. Rastenis, *Priverstinės revoliucijos padariniai Lietuvoje* // Metmenys, 1960, Nr. 3, p. 44.

⁹⁵ A. Štomas, *Laisvės horizontai*, V., 2001, p. 136 - 137.

⁹⁶ V. Rastenis, *Priverstinės revoliucijos padariniai Lietuvoje* // Metmenys. 1960, Nr. 3, p. 35.

galimais šviečiamosios veiklos būdais, t.y. per radiją, per spaudą, per asmeninius kontaktus ir t.t.⁹⁷ Kadangi oficialinė politinė sąmonė Lietuvoje egzistavo visiško susvetimėjimo sąlygomis ir neturėjo nieko bendro su tautos politine sąmone.⁹⁸ *Oficialinė politinė sąmonė neturi krašte jokios rimtesnės bazės ar nuoširdesnės paramos, todėl išsivija savo pažiūrose į kraštą turi griežtai skirti tautą nuo politinės krašto sistemos, turi matyti tautoje, kaip visumoje, priešpriešą, antipodą tai sistemai.*⁹⁹ Tai ir turėtų, anot jo, skatinti savitarpio pagalba, kadangi vieni kitiems yra reikalingi, kad išliktų. Taip pat ir K. Drunga yra linkęs į santykiavimą su Lietuva, tad prieštarauja kai kurių išsiviečių norams atsiriboti nuo Lietuvos. V. Rastenis pastebi, kad norint išlaikyti patriotizmą išsiviečiams būtinas santykis su Lietuva. Galime daryti prielaidą, jog sąlytis su tėvyne išsiviečiams yra svarbesnis, nei lietuviams Lietuvoje sąlytis su išsiviečiais, nes anot K. Drungos *pavergtoji tauta, kaip visad savo daugiašimtmetinėje istorijoje, geriausia savo draugą randa vėl tik pačioj savyje.*¹⁰⁰ J. Girnius ištikimybė savo tautai ypač svarbus – *kova už tautinę savo gyvybę svetimoje aplinkoje atskiram asmeniui iš esmės yra kova už savo dvasinę laisvę.*¹⁰¹ Tik tikėjimas, kad ištikimybė tautai, kad siekimas nenutautėti yra įmanomas, leidžia rasti savyje optimizmo kovoje dėl lietuviškumo. *Ne tautai apskritai, o savo tautai turime likti ištikimi.*¹⁰² Ir jeigu viltis yra idealai, kurių siekiame, tai beviltiškumo būseną – pasidavimas be kovos. Autorius visame darbe akcentuoja optimizmą, vilties turėjimą ir perdavimą. Nors jis puikiai supranta, kad naujosios kartoms vis sunkiau šią viltį atrasti savyje arba ją perduoti, tačiau vis tiek tiki, kovoja už tai neklausdamas laimėjimo galimybių. *Kokios galimybės bebūtų, kova už tai, kas brangu, niekada nėra beviltiška ir beprasmiška dėl to, kad ji pačioj savyje yra vertinga. Pats kovojimas jau yra savyje laimėjimas.*¹⁰³ Tautinė ištikimybė – tai ne materialinės naudos siekimas, tai asmeninio idealizmo išraiška, atvirumas idealui.

V. Vaitiekūnas šį santykį įvardija tėvų – vaikų tarpusavio ryšiu, tačiau šiuo atveju vaikas yra Lietuva, o tėvai - egziliečiai. Toks tarpusavio ryšio, o tuo pačiu ir savaimė suprantamos globos įvardijimas netiesiogiai teigia apie nenutraukiamą ir visada išliekantį stiprų tarpusavio ryšį. Palikti namus negali reikšti atsisakyti pareigos į paliekamuosius. Valstybė jau nebe mechaninis ar vien tik teritorinis junginys, o suasmeninta būtybė, be kurios negalima apsieiti, kuri yra būtina. L. Šimutis šį santykį dar papildė saviidentifikacijos aspektu - *savo dvasiniam, kultūriniam bei tautiniam tapatumui su savo tauta išlaikyti laisvieji lietuviai privalo kuo glaudžiau bendrauti su Lietuva.*¹⁰⁴ T. Remeikis, pasivadinęs A. Pykalio slapyvardžiu, straipsnyje *Santykių su tauta problematikos priežastys ir krepšininkų išvyka Lietuvon* išsiviečios santykiuose su savu kraštu išvelgia abipusį reikalingumą – viena yra antrosios dalis. *Pirma, be ryšio su tauta jokia išsiviečia negali ilgesniam laikui pratęsti savo tautinio identiteto. Antra, išsiviečios gali būti veiksniumi tautos istorijoje, tik jei jos bus kontakte su tauta. Be sąlyčio neįmanoma tautos vystymąsi įtakoti.*¹⁰⁵ V. Trumpa savo santykį su kraštu išsako tikėjimu - *emigrantinei kūrybai trūksta žemės, krašto kūrybai trūksta laisvės. Kažin ar gyvesni santykiai tarp emigrantinės visuomenės ir krašto negalėtų ir vieniems ir kitiems patenkinti tą amžiną žmogaus žemės ir laisvės ilgesį.*¹⁰⁶

Kita vertus egziliečiai šiuose santykiuose išvelgė ir dar ir kitą aspektą - *įgalindama laisvuosius šiek tiek bendrauti su pavergtaisiais, okupantas siekia laisvuosius lietuvius pripratinti prie Lietuvos*

⁹⁷ A. Štomas, *Laisvės horizontai*, V., 2001, p. 223.

⁹⁸ Ten pat, p. 218.

⁹⁹ Ten pat, p. 224.

¹⁰⁰ K. Drunga, *Konfidencialiai*, 1967, p. 2.

¹⁰¹ J. Girnius, *Raštai*, T. III, V., 1995, p. 152.

¹⁰² Ten pat, p. 151.

¹⁰³ Ten pat, p. 159.

¹⁰⁴ L. Šimutis, *Amerikos Lietuvių Taryba*, Chicaga, 1971, Clevelendo konferencijos nutarimas, p. 342.

¹⁰⁵ A. Pykalis, *Santykių su tauta problematikos priežastys ir krepšininkų išvyka Lietuvon*, //Metmenys, 1968, Nr. 15, p.133.

¹⁰⁶ V. Trumpa, *Kartos problema santykių su kraštu perspektyvoje*, //Aidai, 1959, Nr.3 (118), p. 104.

užgrobimo ir jo pripažinimo.¹⁰⁷ Anot A. Maceinos, lankymaisi Tarybų Rusijos valdomoje Lietuvoje neduoda jokios naudos. Politinis reikalavimas, siejamas su nesilankymu Lietuvoje tyliai reikalaujant jam laisvės, yra per daug optimistiškas ir per toli nuo realybės. *Svečiavimąsi reikia matuoti psichologiškai ir vertinti kaip nesusigaudymą ir todėl nesubrendimą laiko dvasiai ir komunistiniai taktikai suprasti.*¹⁰⁸ V. Trumpa apžvelgdamas „Tėviškės Žiburyje“ pasisakymus apie egzilio ryšio su sava tauta išlaikymą pastebėjo, kad *beveik visi pasisakymai šiuo atžvilgiu buvo neigiami, motyvuojant, kad tokie santykiai būtų nuolaida okupantui ir kad jie negalėtų atnešti jokios naudos. Priešingai, jie tik galėtų pastatyti į pavojų krašte pasilikusius žmones, o kartais taip pat susilpninti mūsų ryžtą ir valią kovoti dėl laisvės.*¹⁰⁹ Visiškas santykių nutraukimas padėtų greičiau pasiekti tikslą, t.y. Lietuvos nepriklausomybę. Pastebime bandymus sunorminti viso egzilio santykius su savu kraštu, pateikti vienintelį bendravimo variantą visiems. Palyginę šias nuomones su T. Remeikio išsakytomis mintimis, matome jų opoziciškumą. Tai patvirtina teiginį, kad kiekvienas ieškojo sava santykio gylio. Jam pritarė ir kiti išeiviai. J. Girnius teigė, kad *tautinė sąmonė ne tik suvokia tautinės individualybės savitumą, bet ir ipareigoja „gyventi tautai“: likti jai ištikimiems, rūpintis jos pažanga, ugdyti joje brolišumą etc.*¹¹⁰ Todėl kova už tautinę savo gyvybę svetimoje aplinkoje kiekvienam žmogui iš esmės yra kova už savo dvasinę laisvę.¹¹¹ Šiam teiginiui pritaria ir K. Drunga. Jis, rašydamas apie kultūrinį bendradarbiavimą, siūlė jo iš karto neatsisakyti ir teigė, jog *galima būtų besilankantiems dar sudaryti įspūdį, jog emigracija pavergtųjų neužmiršo ir neužmirš.*¹¹² Autorius kategoriškai pareiškia, kad tikriems kultūriniais ryšiams reikia laisvo abipusiškumo. Ir vis dėlto, nėra ir negali būti vieno teisingo atsakymo, koks turėtų būti egzilio ryšys su savuoju kraštu. Kiekvienas jo ieško, jį argumentuoja, tuo parodydamas atsakymo į šį klausimą ieškojimo būtinumą. Ir vis dėlto, kad ir koks atsakymas būtų, jis vis tiek liudys ryšio buvimą, jo reikalingumą.

Išvados

1. Nors ryšio nutraukimas su savuoju kraštu kūrėjui yra didelis minusas, tačiau savo asmeninės laisvės išsaugojimas bei galimybė pažinti kitų valstybių kūrybą prisidėjo prie jo horizontų praplėtimo. Namų netekimas šia prasme neturėjo neigiamos reikšmės kūrybai, netgi priešingai – jaučiamas suintensyvėjimas kūrybinėje plotmėje. Autoriai susidomi ir tokiomis egzistencialistinėmis temomis kaip laisvės santykis su savim pačiu bei laisvės santykis su valstybe. Visiems analizuojamiems autoriams laisvė, pirmiausiai, reiškė žmogaus veiksmų laisvę. Kūrybinė laisvė tampa viena iš sudėtinių laisvės sampratos dalių. Tačiau visi analizuojami autoriai pritarė minčiai, kad geriausia laisvės terpė yra demokratinėje valstybėje.
2. Išeivių laisvės suvokime neatsiribojama ir nuo kitų tautų bei jų piliečių laisvės netekimo kovos. Jiems laisvės samprata apima ne tik savos valstybės bei savo individualios laisvės turėjimas, bet ir visų kitų laisvę tiek individo laisvės prasme, tiek ir valstybinės laisvės prasme.
3. Daugeliui nagrinėtų autorių laisvė – tai ne tik individuali žmogaus veiksmų laisvė, tačiau ir valstybės laisvė. Pastaroji daugeliui išeivių yra netgi kur kas svarbesnė. Šiai kartai būdingas jausminis savos valstybės laisvės pajautimas: ji – visų vilčių įgyvendinimo pagrindas. Analizuojami autoriai dėl valstybės laisvės buvo vieningi, neišsiskirstė į atskiras ideologines sroves. Visi buvo tikri, kad Lietuva atgaus savo laisvę, todėl buvo analizuojami keliai į ją – nubrėžiamas santykių gairės,

¹⁰⁷ L. Šimutis, *Amerikos Lietuvių Taryba*, Chicaga, 1971, Clevlendo konferencijos nutarimas, p. 343.

¹⁰⁸ Lietuvių lankymąsi į pavergtą kraštą ir jų nauda tautai: pašnekesys su dr. A. Maceina, // *Į laisvę*, 1968, p. 26.

¹⁰⁹ V. Trumpa, *Kartos problema santykių su kraštu perspektyvoje*, // *Aidai*, 1959, Nr.3 (118), p. 103.

¹¹⁰ J. Girnius, *Raštai*, T. III, V., 1995, p. 47.

¹¹¹ Ten pat, p. 152.

¹¹² K. Drunga, *Trečioji jėga? Santykiavimas su okupuota Lietuva?* // *Metmenys*, 1963, nr. 6, p. 173.

kuriomis vadovaujantis bus siekiama valstybės laisvės. Išeivių tautinės priklausomybės išlaikymas jiems buvo toks pats svarbus kaip ir pačios valstybės laisvė.

Literatūros sąrašas

1. J. Girnius, *Raštai*, T. III, V., 1995.
2. A. Greimas, *Gyvenimas ir galvojimas*, V., 1998.
3. St. Yla, *Laisvės problema*, Putnam, 1956.
4. V. Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias*, V., 2006.
5. V. Kavolis, *Žmogus istorijoje*, V., 1994.
6. A. Maceina, *Dievas ir laisvė*, Chicago, 1985.
7. V. Rastenis, *Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos*, V., 2004.
8. A. Štromas, *Laisvės horizontai*, V., 2001.

9. A. T. Antanaitis, *Laisvoji ir pavergtoji dvasia*, // Akiračiai, 1974, Nr. 7.
10. A. Daugvydas, *Laivė ir tėvynė*, // Akiračiai, 1971, Nr. 2.
11. K. Drunga, *Konfidencialiai*, 1967.
12. K. Drunga, *Naujų kelių į nepriklausomybę svarstymai* // Metmenys. 1965, Nr. 10.
13. K. Drunga, *Trečioji jėga? Santykiavimas su okupuota Lietuva?* // Metmenys, 1963.
14. J. Girnius, *Laisvė ir likimas*, // Aidai, 1949, Nr. 24.
15. J. Grinius, *Rašytojo laisvė ir išipareigojimai*, // Aidai, 1948, Nr. 15.
16. J. Girnius, *Tautinės moralės pagrindų beiškant*, // Aidai, 1950, Nr. 2.
17. P. Gureckas, *Algimantas laisvės kovos metodiką peržiūrint* // Metmenys. 1965, Nr. 10.
18. V. Janavičius, *Rašytojas egzilyje. Ir laisvė yra našta*, // Metmenys, 1965, Nr. 9.
19. F. Juzevičius, *Lietuviškosios buities mitai*, // Ateitis, 1966, Nr. 4.
20. J. A. Kasiulaitis, *Valstybingumas politinės emigracijos fone* // Aidai, 1968, Nr. 2.
21. V. Kavolis, *Ideologijų išsekimo amžiuje*, // Metmenys, 1965, nr. 10.
22. V. Kavolis, *Šiandieninė pažangumo reikšmė*, // Metmenys, 1964, Nr. 8.
23. Lietuvių lankymąsi į pavergtą kraštą ir jų nauda tautai: pašnekesys su dr. A. Maceina, // Į laisvę, 1968.
24. A. Mackus, *Ties nepriklausomybe ir ties žemėn neįaugusia karta*, 1960, Nr. 2.
25. J. Mekas, *Aš, Amerika ir Lietuvos*, // Metmenys, 1960, Nr. 2.
26. Pykalis, *Santykių su tauta problematikos priežastys ir krepšininkų išvyka Lietuvon*, // Metmenys, 1968, Nr. 15.
27. H. Radauskas, *Rašytojas egzilyje*, // Metmenys, 1965, nr. 9.
28. V. Rastenis, *Priverstinės revoliucijos padariniai Lietuvoje* // Metmenys, 1960, Nr. 3.
29. A. J. Stiklorius, *Būsimoji Lietuvai* // Aidai. 1983. Nr. 2.
30. L. Šimutis, *Amerikos Lietuvių Taryba*, Chicago, 1971, Clevlendo konferencijos nutarimas.
31. A. Škėma, *Jis spūstelėjo rankeną...* // Metmenys, 1960, Nr. 2.
32. V. Trumpa, *Intelektualinis baikštumas sovietijoje ir Lietuvoje*, // Metmenys, 1959, Nr. 1.
33. V. Trumpa, *Kartos problema santykių su kraštu perspektyvoje*, // Aidai, 1959, Nr. 3 (118).
34. *Valstybė ir demokratija*, // Aidai, 1955, Nr. 2.